

A HADMŰVÉS ZET É S HADITUDOMÁ NY TÖRVÉNYSZERŰ FEJLŐDÉSE*

Szalai József alezredes és Dömötör Gergely százados.

Ha végignézzük az emberiség történetén, látjuk, hogy a háborúk egyre megisméltődnek, méreteikben egyre hatalmasabbak lesznek, hatásuk a népek életére, sorsára egyre fokozódik.

A burzsoá katonai ideológusok ebből helytelenül kiindulva a háborút örök, elkerülhetetlen jelenségnek tartják. Pitreich, az osztrák-magyar hadsereg vezérkari tisztje például ezt írja „Lemberg 1914“ c. könyvében: „A harc örökös, az emberek nem képesek ama eszközöket korlátozni, melyek azt vezetik.“ Quinton, egy másik burzsoá katonai ideológus pedig kifejti, hogy a háború természetes állapot. Az ember szükségét érzi a küzdelemnek, mert ennek vágya létében gyökerezik. Renan mindehhez még hozzáadja: „A háború a haladás eszköze, korbács, mely megakadályozza, hogy az ország elaludjék.“ Vagy ahogy Hegel megfogalmazta: „... ahogyan a szelek mozgása nem engedi, hogy a tó vize elposványosodjék, ami feltétlenül megtörténne tartós szélcsend esetén, ugyanúgy a háború is megóvja a népeket a poshadástól, ami feltétlenül bekövetkeznék — tartós, hát még az örök béke nyomában.“

A fentieket Bán és Rakolcai, a Horthy-hadsereg vezérkari tisztjeinek az egyetemi hallgatók részére szánt tankönyvből idézzük. A szerzők maguk is meghatározták a háború okát: „A szükség törvénye lett a háború alapoka és maradt általábanvéve napjainkig is az.“¹

A burzsoázia katonai ideológusaival szemben a marxizmus-leninizmus feltárta a társadalom fejlődésének törvényeit, megállapította a társadalmi jelenségek okait — és ezek alapján leszögezte, hogy a háború nem örök, nem elkerülhetetlen jelenség.

A háború történelmi kategória, amely a társadalmi fejlődés bizonyos szakaszán keletkezik és bizonyos szakaszán elmúlik.

Az ősközösségekben is voltak fegyveres összeütközések, mikor egyes csoportok harcoltak a jobb vadászterületekért. Ezek a harcok azonban még nem háborúk, mert hiányzik belőlük a háborúra jellemző leigázás, kizsákmányolás, rabság, amely Engels szerint a háború fogalmának leg-

* A tanulmány megállapításaival a szerkesztőség nem mindenben ért egyet: mint vitacikket közöljük.

¹ Bán—Rakolcai: Korszerű honvédelem 17—18 old. Attila-kiadás. 1941.

főbb meghatározója. A háború tulajdonképpen csak az osztályviszonyok megjelenésével kezdődik.

A háború végeredményben osztályok, államok, államok tömbjeinek fegyveres összeütközése, — a harc legmagasabb formája, — a kiélestedt, más úton meg nem oldható ellentétek kiküszöbölésére.

A háború oka az osztálytársadalmak lényegében rejlik. A rabszolgatársadalomban rabszolgák szerzéséért, a feudalizmusban a föld és a rajta dolgozó jobbágyok, a kapitalizmusban pedig a gyarmatok, piacok, nyersanyagforrások megkaparintásáért indítottak háborút. A háború oka tehát a kizsákmányolás megteremtése, fenntartása vagy kiszélesítése.

Ha tehát a háborút végkép akarjuk szüntetni, meg kell szüntetnünk a háborúk okát, fel kell számolnunk a magántulajdonon alapuló kizsákmányolást és az osztálytársadalmat. Sztálin elvtárs ezt a tényt így szögezte le: „Hogy véget vessünk a háborúk elkerülhetetlenségének, meg kell szüntetnünk az imperializmust.“

Amíg az osztály nélküli társadalom meg nem születik, mindig fennáll a háború veszélye, szükséges tehát a háború kérdéseivel foglalkoznunk.

A marxizmus-leninizmus kétféle háborút különböztet meg, igazságos és igazságtalan háborút.

Az igazságos háború célja megegyezik a nép alapvető érdekeivel. Jellemzője, hogy a néptömegek aktívan támogatják és önfeláldozóan vesznek részt benne. A partizánharc és a nagyméretű népfelkelés természetesen jelensége tehát az igazságos háborúknak. Igazságosak a honvédő, a nemzeti felszabadító háborúk, az elnyomott osztályok forradalmi harcai, a gyarmati népek szabadságküzdelmei és a szocialista országok háborúi.

A marxizmus-leninizmus azt tanítja, hogy az igazságos jellegű háborút nem feltétlenül az határozza meg, hogy védő, vagy támadó jellegű-e, illetőleg saját, vagy idegen területen folyik-e az.

Példa erre a Nagy Honvédő Háborúnak az a szakasza, amikor a dicső Szovjet Hadsereg támadó jellegű hadműveleteket folytatva, saját barlangjában semmisítette meg a fasiszta fenevadat. Példa erre a hős kínai önkéntesek harca Koreában, amikor Kína határait Koreában védték a betolakodó imperialista zsoldos csapatok ellen. Példa erre a mi történelmünkben Hunyadi harcai, amellyel a Balkánon védte az agresszív, Közép-Európát elfoglalni szándékozó török despotizmus ellen hazánkat és egész Európát.

A háború az egyik fél részéről feltétlenül igazságtalan, vannak azonban olyan háborúk is, melyek mindkét fél részéről igazságtalanok, ilyen volt például az első imperialista világháború.

Az igazságtalan háború ellentmond a nép érdekeinek, célja a rablás, a kizsákmányolás kiszélesítése, vagy fenntartása.

A háborúk jellegének meghatározása nem egyszerű, mert az igazságtalan háborúk valódi célját az uralkodó osztályok igyekeznek „keresz-

tes háborúról“ az európai „kultúra terjesztéséről“ és a „civilizáció védelméről“ szóló fecsegésekkel elködösíteni.

Lenin elvtárs azonban megállapítja, hogy „A háború a politika folytatása más eszközökkel. Minden háború elválaszthatatlanul azzal a renddel függ össze, amelyből fakad.“²

Ha tehát megvizsgáljuk azt, hogy a háború milyen politika folytatása, melyik osztály érdekeit szolgálja és mi a valódi célja, akkor meghatározhatjuk a háború jellegét, meghatározhatjuk, hogy igazságos, vagy igazságtalan háborúval állunk-e szemben?

A hadművészet és a haditudomány fejlődését meghatározó tényezők.

A haditudomány nem más, mint a háború kérdéseivel, formáival, a hadviselés módjaival foglalkozó tudomány. A haditudomány nemcsak a szűk katonai problémákkal, hanem a katonai kérdésekkel szoros összefüggésben lévő politikai, erkölcsi, társadalmi, gazdasági kérdésekkel is foglalkozik.

A hadművészet a haditudománynak csupán egy része, az a része, amely a fegyveres erő szervezésének, harcra való előkészítésének, harci alkalmazásának, vezetésének, ellátásának kérdéseivel foglalkozik.

A burzsoá és minden azelőtti „haditudomány“ kizárólag az utóbbi kérdésekkel foglalkozik és minden egyebet elhanyagol, ezért a szocialista katonai elmélet megszületéséig a mai értelemben vett haditudományról nem beszélhetünk, csak hadművészetről.

A haditudomány, a hadművészet mindig változik, fejlődik. A burzsoá katonai ideológusok is kénytelenek voltak ezt észrevenni. Ők azonban azt állították és állítják ma is, hogy a fejlődést egy-egy kiváló hadvezér tevékenysége eredményezi.

Már Engels megdöntötte ezt az áltudományos nézetet, amikor megállapította: „Nem zseniális hadvezérek eszének szabad alkotásai hatottak itt átalakítóan, hanem jobb fegyverek feltalálása és a katonai emberanyag megváltozása.“³

Sztálin elvtárs pedig rámutatott, hogy a hadviselés módjai és a háború formái „a fejlődés feltételeitől, elsősorban a termelés fejlődésétől függően változnak.“⁴

A termelés fejlődése, ezzel kapcsolatban a társadalom, az emberanyag és fegyverzet fejlődése viszont meghatározott törvények szerint megy végbe. Ha tehát a hadművészet fejlődését meghatározó tényezők törvényszerűen fejlődnek, törvényszerűen kell fejlődniük magának a hadművészetnek és a haditudománynak is.

Az egyik alapvető tényező, amely a haditudomány és a hadművészet fejlődését közvetlenül mozgatja, az emberanyag minőségi fejlődése. Ért-

² Lenin művei. 24. köt. 415 old. Szikra 1949.

³ Engels: Anti Dühring. 171 old. Szikra 1950.

⁴ Sztálin művei. 5. köt. 182 old. Szikra 1951.

hető, hogy a magasabb fokú társadalmi rend, jobb emberanyagot tud a hadsereg rendelkezésére bocsátani. Átmenetileg jobb emberanyag jelenhet meg hanyatló társadalmak igazságos háborúiban is. (Az orosz nép 1812. évi honvédő háborúja; az amerikai nép harca a hitleri fasizmus ellen a 2. világháborúban, stb.)

A hadművészet fejlődését meghatározó másik tényező, a jobb fegyverzet, a termelés mindenkori fokától függ. A termelőerők magasabb színvonalát viszont ugyancsak a fejlettebb társadalmi rend tudja biztosítani.

A haditudomány alapvetően a társadalmi formák változásával együtt fejlődik tovább. A kapitalizmus hadművészete sokkal magasabb színvonalú, mint a feudalizmus hadművészete, a szocializmus haditudománya pedig magasan az előbbi fölött áll.

A haditudomány a társadalom felépítményéhez tartozik, és közvetve a termelőerők, közvetlenül pedig az alap változásától függően megváltozik. A haditudomány osztálytudomány és ugyanúgy, mint az ideológia bármely más formája, egy meghatározott osztály érdekeit, akaratát tükrözi vissza.

Ha a haditudomány a felépítményhez tartozik, akkor rendelkezik a felépítmény egyéb jellemző tulajdonságaival is, tehát visszahat saját alapjára és védi saját alapját, mint ahogy pl. a burzsoá ideológia védi a tőkés kizsákmányolást stb.

Ezek közül a tulajdonságok közül egy érdekel bennünket, mépedig az, hogy bár a felépítmény jellege az adott társadalmi renden belül ugyanaz, ez nem zárja ki a hadművészet és a haditudomány olyan fejlődését, változását, amely jellegét döntő mértékben nem befolyásolja.

Igy adódik pl. az, hogy a kapitalista hadművészet születésétől kezdve máig lényegében ugyanaz, de formái már mások, hiszen ma már egyetlen burzsoá hadvezér sem merné zászlóaljait oszlopalakzatban rohamra indítani, pedig a francia polgári forradalom idejében ez lényeges újítás volt és fejlődést jelentett az előző formákhoz képest.

Ez a nagy fejlődés minden társadalom felfelé ívelő korszakában következik be, mert itt még a fejlődő haditechnika — mint haditudomány fejlődésének egyik előfeltétele az egyes országok igazságos háborúiban találkozik a másik előfeltétellel, a jó minőségű emberanyaggal.

Ezért a felfelé ívelő szakaszban az emberanyag minősége jobb, a tömegek megbízhatóbbak, a hadművészet fejlődik; a társadalom hanyatló szakaszában a hadművészet általában pang, egyhelyben áll, ferde utakra téved, az emberanyag minősége romlik és az uralkodóosztály számára egyre megbízhatatlanabbá válik.

Nem véletlen, hogy minden osztálytársadalom halódó szakaszában — mert hiszen ilyenkor a hadsereg belső elnyomó funkciói megnövekednek — megjelennek a pénzért mindenre képes zsoldosok, akár rabzolgtársadalomról, akár feudalizmusról — igaz, itt egy ideig a haladást

képviselték — akár kapitalizmusról van szó. (SS-ek, amerikai tengerész gyalogosok stb.)

Ugyancsak megpróbálja az uralkodóosztály minden társadalom halódó szakaszában a számára megbízhatatlanná váló emberanyagot, pusztán haditechnikával helyettesíteni; míg a rabszolgatársadalom nyíl- és követőgépekkel, addig az imperialisták a repülő és harcokcsi fegyvernem egyoldalú alkalmazásával próbálkoznak — egyformán eredménytelenül.

Azt láthatjuk tehát ebből, hogy amíg a fegyverzet fejlődése általában felfelé ível, addig az emberanyag minősége hullámzik, a társadalom halódó szakaszában megbízhatatlanná válik az uralkodóosztály részére.

Igy magyarázható meg az a tény, hogy bár az imperialista hadseregek fegyverzete korszerű, viszonylag jó fegyverzet, mégsem tudják a szocialista hadművészet elveit átvenni és gyakorlatban alkalmazni, mert nem áll rendelkezésükre megfelelő emberanyag. Új hadművészet csak akkor alakulhat ki, ha mindkét alapvető tényező egyaránt megvan.

Mindezekből következik, hogy a haditudomány fejlődése szoros kapcsolatban van az osztályharcral.

A társadalom hanyatló szakaszában a termelőerők és a termelési viszonyok közötti bomlás, bomlást jelent a haditudományban is, mert megfosztja a haditudományt fejlődésének egyik döntő előfeltételétől, a fejlődő emberanyagtól.

A halódó osztálytársadalom katonai emberanyaga olyan arányban romlik, amilyen arányban élesedik az osztályharc a társadalmon belül, amilyen arányban ráeszmél a nép az uralkodóosztály belső kizsákmányoló és ezt a kizsákmányolást kiszélesíteni akaró rabló, imperialista törekvéseire.

A háború is visszahat az osztályharc fejlődésére, mert a hosszantartó megpróbáltatás növeli a nép elégedetlenségét, szélesíti a háborút viselő uralkodóosztály elleni harcot. Felkelések törnek ki a hadseregben, egyes alakulatok megtagadják az engedelmességet (pl. 1917-ben lázadások a francia, német, osztrák hadseregben). A forradalom érlelődik és végül az osztályharc legmagasabb formájában, fegyveres felkelésben robban ki.

A fegyveres felkelésben már előreveti árnyékát az új fejlettebb hadművészet. Hiszen a fegyveres felkelésben a meglévő fejlett haditechnikát először kapcsolják össze az új, jobb minőségi forradalmi emberanyaggal.

A szocialista haditudomány első megnyilvánulásait tehát a proletariátus fegyveres felkelésében találhatjuk meg, amelyben az orosz munkásosztály Marx—Engels útmutatásai alapján Lenin és Sztálin elméleti és gyakorlati vezetésével vívta ki világtörténelmi jelentőségű győzelmét.

Ezzel kezdődött a világtörténelem legtökéletesebb haditudományának viharos fejlődése. Fejlődésének soha nem látott ütemét az tette lehetővé, hogy a leghaladóbb elmélet, a marxizmus-leninizmus alapján áll, a leg-

haladóbb haditechnika a Szovjetunió haditechnikája és a legjobb emberanyag, a szocialista embertípus áll rendelkezésére s háborúi pedig eleve csak igazságos háborúk lehetnek.

A haditudomány fejlődésének két előfeltétele azonban csak lehetőség, amelyet hozzáértéssel kell alkalmaznunk, hogy valósággá váljék. Itt domborodik ki a hadvezér szerepe: „... a zseniális hadvezér befolyása... arra korlátozódik, hogy a harcmódot hozzáalkalmazza az új fegyverekhez és harcosokhoz.”⁵

Minél jobb a hadvezér kapcsolata a háborúban résztvevő emberanyaggal, minél jobban megérti céljait, törekvéseit, minél jobban ki tudja használni a rendelkezésre álló haditechnikát, politikai, gazdasági, erkölcsi lehetőségeket, annál nagyobb, tehetségesebb hadvezérrel állunk szemben. Amikor a burzsoá katonai tudósok ezt a tételt tagadják, elszakadnak a valóságtól; légvárakat, fantasztikus terveket építenek és törvényszerűen vereséget szenvednek.

Ezek után vizsgáljuk meg egészen röviden, hogyan fejlődött a hadművészet a történelem folyamán.

Hangsúlyoznunk kell, hogy ebben a kiterjedelmű tanulmányban csak az általános érvényű jelenségekre szorítkozhatunk.

A katonai demokráciák hadművészete.

Az ősközösségi társadalmakban voltak fegyveres összeütközések. Hordák, csoportok gyakran ütköztek össze egymással vérbosszúból, vagy jobb lelőhelyért, vadászterületért. Ezek az összeütközések azonban még nem voltak háborúk, mert nem volt jellemzőjük a leigázásra, kizsákmányolásra való törekvés, amely Engels szerint a háború fogalmának legfőbb meghatározója.

A háború, a magántulajdon megjelenésével, az ősközösség bomló szakaszában, az úgynevezett „katonai demokrácia” korában kezdődik, amikor a „háború és a háborúra való szervezkedés a nép életének állandó funkciója lett.”⁶

A fejlődésnek ezen a fokán „a társadalmak nemcsak a termelőmunka szervezetei, hanem egyúttal katonai szervezetek, amelyeknek feladatai közé tartozik a termelőmunka feltételeinek biztosítása. A társadalom, mint katonai szervezet, valamennyi harcképes férfitagját magába foglalja.”⁷ Az előző időszaktól eltérően most pusztá zsákmányszerzés, rablás céljából viselnek háborút. Ezekben a háborúkban még az egész társadalom érdekelve volt. A katonai demokrácia fokán már megjelennek a főnökök kíséretei. A kíséret tagjai már elsősorban katonák, így ezek a kíséret a hivatásos hadseregek csíráivá válnak. A katonai demokráciában élő népek, még „népek fegyverben”, mert hiszen fegy-

⁵ Engels: Anti Dühring. 171 old. Szikra 1950.

⁶ Marx—Engels: Válogatott művek II. 309 old. Szikra 1949.

⁷ Molnár Erik: A magyar társadalom története az őskortól az Árpádkorig. 35 old. Szikra 1949.

vere még minden férfinek van, de a rendszeres fegyverforgatás már egyre kevesebbek dolga: a többség csak nagy veszély idején fog fegyvert.

A főnökök kísérlete tehát a hadsereg állandó magjává lett. Ez mivel minden háborúban részt vett a zsákmányból, meggazdagodott s később ezt a gazdagságot a többi szabad feletti hatalom megragadására használta fel.

Az uralkodóosztály kialakulása és a néptől elkülönült, sőt vele szembenálló hivatásos hadsereg megszületése tehát szoros kapcsolatban van egymással.

A katonai demokráciák fegyveres erejének jellegét nagy mértékben befolyásolja az, hogy földművelő vagy állattenyésztő nép fegyveres erejéről van-e szó? Az előbbi esetben gyalogságból, az utóbbi esetben pedig lovasságból áll a fegyveres erő zöme.

A katonai demokrácia fokán élő népek már ismerik a fémfeldolgozást, réz, bronz, sőt vas fegyvereik is vannak, de a fémfeldolgozás módja még kezdetleges, ezért fegyvereik minősége gyenge, gyorsan törnek.

Támadó fegyverük a lándzsa, fejsze, vagy bárd, íj és nyíl, ritkábban a kard. A földművelő népeknél a fejsze és a lándzsa, az állattenyésztő népeknél pedig az állati anyagokból készült íj volt a főfegyver. Védőfegyvereik a vért, sisak, pajzs még bőrből és fából készülnek.

A katonai demokrácia társadalmi felépítése döntő kihatást gyakorolt a harceljárásra és a szervezésre. A katonai demokráciában a szervezési egységek egybeestek a társadalmi szervezettel. A nagycsalád, nemzetség, törzs, törzsszövetség harcosai egy-egy szervezési egységet alkottak. Harcrendet eleinte valószínűleg nem alkottak, csak laza csoportokban harcoltak. Később önkéntelenül is kialakulhatott az „ék“-alakú harcrend, úgy, hogy a legbátrabb „vezér“ indult támadásra és tőle jobbra-balra lemaradva törtek előre a többi harcosok.

A nyílt ütközetet, a kézitusát, különösen akkor, ha nyilvánvalóan jobb fegyverzetű ellenséggel kerültek szembe, fegyvereik gyenge minősége miatt kerülték. Ellenfelüket a terep mesteri kihasználásával igyekeztek törbevalni (pl. teutoburgi ütközet). Az állattenyésztő népek — például a honfoglaló magyarok — ezen felül jól fehasználták lovuk mozgékonyágát, gyorsaságát, és távolharcfegyvereiket. Így keletkezett a keleti népek jellegzetes lovastaktikája.

Kialakultak az első várak is. Az erődítmények, amelyek földből, sövény- és cölöpkerítésből készültek, gyűrű alakban vették körül a települést (pl. avargyűrű). A fontosabb helyeket két-három ilyen gyűrű is védte. Az ilyen erődöket lehetőleg nehezen megközelíthető helyen, vizek, mocsarak között, dombokon építették. Hogy távolharcfegyvereiket jobban kihasználhassák, a várba vezető út úgy kanyargott, hogy a támadó mindig jobb oldalát mutassa a védők felé, mert innen védtelen volt, ugyanis a balkezeben vitte a pajzsát.

A cselre, az ellenség megtévesztésére alapozó taktika igen nagy fegyelmet követelt, mondhatnánk ez volt hadművészetük alapja. Amikor

az ősközösségi társadalom további bomlásával ez a fegyelem szerte-foszlott, hadművészetük hanyatlásnak indult, s megkezdődött a vere-ségek sorozata. (Pl. a kalandozó magyarok riadei és augsburgi vere-sége.)

A római rabszolgabirodalom hadseregének hadművészete.

A rabszolgatársadalomban a hadsereg emberanyaga a szabadok közül került ki, a rabszolgákat a hadseregben csak igen kivételes esetekben és csak a kezdeti időszakban használják fel. A rabszolgatartó államok állandó háborúkat viseltek. A háborúk célja a rabszolgaszerezés volt; csak így tudta ugyanis fenntartani és fejleszteni társadalmi rendszerét. Az állandó háborúkhöz természetesen erős hadsereggel kellett rendelkeznie.

A rabszolgatársadalom kezdeti időszakában az egyes fegyverneme-
ket (könnyű gyalogság, nehéz gyalogság, lovasság) a vagyoni tagozódás alapján állították fel. A harcosnak saját magának kellett beszereznie fegyverzetét. Minél költségesebb volt a fegyvernemnek megfelelő fegy-
verzet beszerzése, annál gazdagabb rétegekből került ki az illető fegy-
vernem. A hadseregnek még minden tagja szabad volt.

A harcosokat csak alkalmasszerűen, egy-egy hadjárat tartamára hívták össze; ezért harci gyakorlatuk csak kevés lehetett. Olyan harcmódnak kellett tehát kialakulnia, amelyben a gyakorlatlan harcosok is jól alkal-mazhatók voltak. Ennek a követelménynek azonban az ékalakú harc-
rend is megfelelt volna.

A fémfeldolgozás fejlődése azonban minőségileg megjavította a fegy-
verzetet. A fém vért, sisak, pajzs, jobban védte a harcost, a könnyű hajítódárda helyett a hosszabb lándzsa (a római hasta és a görög sarissa), valamint a jobb minőségű kard, hatásosabbá tették a kézitusát. Az új harcrendnek tehát olyanra kellett alakulnia, amelyben egyszerre minél több harcos küzdhetett.

Ennek az utóbbi követelménynek az „ék“ már nem felelt meg. A harcrend új formája alakult ki: a zárt falanx.

Az egyszerű falanx harcászata a legmagasabb fokra a görög Epa-minoda fejlesztette az i. e. 4. szd.-ban. Az erők zömét az egyik szárnyra való összpontosításával egyoldali átkarolást tudott végrehajtani. Mace-doniai Sándor diadalait legtöbbször epaminodasi harcrend élén aratta.

A zárt falanx azonban nehézkesen mozgott, nem tudta a terep adott-ságait kihasználni, manőverezésre nem volt alkalmas, oldal- és szárny-támadásra nagyon érzékeny volt; új formának kellett kialakulnia.

A lehetőséget ehhez az adta meg, hogy a rabszolgák szerzéséért folytatott szakadatlanul váló háborúban a katonák megszerezték a szükséges gyakorlatot és a hadsereg fegyelme sokkal szilárdabb lett, tehát a falanxot meg lehetett bontani és egyes részeinek nagyobb ön-
állóságot lehetett adni.

Ez adott lehetőséget a manipuláris falanx megszervezésére. Ebben a formában az alapegységek, a manipulusok — század erejű egységek — saktáblaszerűen voltak elhelyezve.

Egy ókori katonai író szerint a manipuláris falanxszal a következő harcrendi felállításokat és a velük kapcsolatos manővereket lehetett végrehajtani:

- párhuzamos harcrend, arctámadásra alkalmas,
- ferde harcrend, ebből a harcrendből a jobb- vagy balszárny induit támadásra,
- kétoldali átkarolás, ekkor mindkét szárny támadt, a középben, leplezésére csak könnyű gyalogság volt elhelyezve.

Említi még a „nyárshoz“ hasonló harcrendet, ez azonban csak a ferde harcrendeknek menetből való felvétele lehetett.

A manipuláris falanxszal hajtották végre az ókor egyik legszebb manőverét, a kétoldali átkarolást, amelyet Hannibál a cannaei csatában (i. e. 216) teljes bekerítéssé fejlesztett tovább. Láthatjuk tehát, hogy a manipuláris falanx milyen engedelmes eszköz lehetett a jó hadvezér kezében.

A folytonos háborúk azonban, melyek a tehetősebbeknek hatalmas hasznot jelentettek, tönkretették a hadsereg zömét alkotó szabad parasztokat. A gazdagabbak igyekeztek kibújni a szolgálati kötelezettség alól, vagy pedig ugródeszkának tekintették a katonai szolgálatot; a parasztság elszegényedése ugyanakkor tömegjelenséggé vált. A hadseregben szolgáló paraszt már nem a háborúval, hódításokkal, hanem azzal törődött, hogy hazakerülhessen. A hadsereg fegyelme és harcértéke rohamosan csökkent és nem tudott ezen segíteni a két Gracchus reformkísérlete sem. Ez végül szükségessé tette a hadsereg újjászervezését.

Mindezzel párhuzamosan hatalmas vagyontalan tömeg alakult Rómában, a parasztság elszegényedett elemeiből és a felszabadított rabszolgákból. Ez a tömeg nem volt a cenzusba beosztva, de pénzért vállalkozott a katonáskodásra. Ez adott lehetőséget Gaius Mariusnak arra, hogy az i. e. 2. szd. végén átszerveze a hadsereget.

Ez volt annak a folyamatnak a kezdete, amelynek során a főleg parasztokból álló hadsereget az önkéntes zsoldosokból álló hivatásos hadsereg váltotta fel.

Marius három-három manipulust egy cohorsba egyesített, így nagyobb harcászati egységek keletkeztek, melyek kb. a mai zászlóaljknak felelnek meg.

A cohorsból képzett falanx vezetése sokkal könnyebb volt, mert egy légióban 30 intézkedési egység helyett csak 10 maradt; ugyanakkor pedig ezek az egységek nagyobb feladatok megoldására is képesekké váltak.

A cohorsok harcászatának — a római hadművészet legfelsőbb fokának — létrejöttét az tette lehetővé, hogy Marius nagyobb gyakorlatlal rendelkező zsoldosokból állította össze a hadsereget, a gyalogságot pedig egységesítette; egységes fegyverzettel, felszereléssel látta el.

A zsoldosrendszerre való áttérés megváltoztatta a hadsereg szellemét és a rabszolgatársadalom egyre mélyülő válsága tovább züllesztette a hadsereget is. Eddig a főfegyvernem a gyalogság volt, bár voltak

mellette lovasok, harci gépek is. A harcászat a rohamon és a kézitúsán alapult.

Ezután egyre inkább védő harcéljárás került előtérbe. A harcosok főfegyverévé az íj és a nyíl vált, ismét rátértek a hosszú lándzsa és kard használatára. Nagymennyiségű hadigépet osztottak be a légióba, jöllehet a hadigépeket eddig nehézkességük miatt csak várostromoknál használták.

Láthatjuk tehát itt is, hogy rabszolgatársadalom hanyatló korszakában, hogy romlik a rendelkezésre álló emberanyag és ennek kapcsán hogy áll meg a hadművészet fejlődése.

A légió első cohorsát válogatott katonákból állították össze. Ez a cohors hajtotta végre a legfontosabb feladatokat. Mindez emlékeztet az imperialisták kísérleteire; az imperialisták hadseregük harcértékének csökkentését, haditechnikával igyekeznek pótolni, a közelharctól való irtózás pedig rohamzászlóaljok felállításával akarják ellensúlyozni.

A római hadsereg züllesztését azonban nem lehetett megállítani. A rabszolgafelkelések mellett a barbárok részéről egyre nagyobb erejű külső támadások érték a római birodalmat. Az uralkodósztály úgy igyekezett államát a külső barbár támadásokkal szemben megvédeni, hogy zsoldba fogadta a birodalom területén élő barbárokat.

Ezek a katonai demokrácia fokán élő barbárok természetesen saját harcéljárásuk szerint harcoltak, ezért a római hadművészet gyorsan le hanyatlott és a birodalom bukása után szinte teljesen feledésbe merült.

A korai és a virágzó feudalizmus hadművészete.

Róma bukása után a római birodalom területét a katonai demokrácia fokán élő barbárok szállták meg. Ezzel a rómaiak egykor magasfokú hadművészetének utolsó nyomai is megsemmisültek.

A Róma helyén alakuló barbár királyságok hadserege kisebb részben az előkelők állandó kíséretéből, nagyobb részben azonban az egyszerű, vagyontalan „szabadokból” tevődött össze. Ezek a szabadok a „király” hívására még kötelesek és — ami fontosabb —, még képesek voltak hadbavonulni. Ezek a barbár népek átugrották a rabszolgatársadalmat. Így hadművészetük újra a katonai demokrácia fokáról indult fejlődésnek.

A feudális viszonyok fejlődése során azonban a szabadokból mind többen váltak jobbágygá és ezzel képtelenné arra, hogy akárcsak alkalmlig is katonáskodjanak. A katonáskodás egyre inkább az uralkodósztály monopóliumává változott. Ez a hadsereg létszámának állandó csökkenéséhez vezetett.

A szabadok jobbágygá válásával párhuzamosan, hatalmasan megerősödtek a feudális birtokok. Ezek a birtokok már jelentős nagyúri magánhadseregeket tudtak eltartani, mindennapos rablóhadjáratok nélkül is. Ez képessé tette a feudális seregeket arra, hogy leigázva tudják tartani jobbágyaikat, hogy megvédjék, sőt növeljék uruk birtokát.

Legfontosabb funkcióját — a kizsákmányolást biztosító feudális állam védelmét a külső támadás ellen — azonban nem tudta ez a részekre szakadozott feudális sereg ellátni. Ez akkor bizonyosodott be, amikor a normannok, az arabok, a magyarok támadása Nyugat-Európára zúdult.

Nem védhette meg a feudális államot ez a részekből álló hadsereg a hódítókkal szemben, mert mint kizárólag az uralkodóosztály tagjaiból álló erő, számbelileg feltétlenül alatta állt a szinte kimeríthetetlen tartalékokkal rendelkező katonai demokráciák hadseregeinek, ugyanakkor pedig részekre tagozódása miatt meg sem közelíthette fegyelem tekintetében a támadók hadseregét.

A feudális állam fenntartásáért — és ezzel a haladásért — küzdő uralkodók előtt kettős feladat állt. Egyik nagy feladatuk az volt, hogy olyan magánhadsereget teremtsenek, amely magját képezi az állami haderőnek, ugyanakkor pedig erre a magra támaszkodva, rendelkezésük alá tudjuk vonni az engedetlen úri magánhadseregeket is.

De ahhoz, hogy a feudális államot meg lehessen védeni, nem volt elég a hadsereg központi vezetéséért vívott néha eredményes, gyakrabban eredménytelen harc. Ez még nem ellensúlyozta a támadók számbeli fölényét. A számbeli fölény megszüntetését a lovagi fegyverzet kialakítása volt hivatva biztosítani. A hadsereg létszámának folyamatos csökkenését, amely a szabad parasztság jobbágyává válásával volt összefüggésben, ezzel lehetett csak ellensúlyozni.

A lovag tetőtől-talpig páncélba öltözött; a céhipar már képes volt ilyen fegyverzet előállítására. A páncélos lovag nehéz hidegvérű lovon harcolt, hiszen más ló nem bírta volna el a súlyos terhet. Magát a lovat is felvértezték.

A lovag fegyverzete az ellenfélnek nyergéből való kiütésére alkalmas lándzsából, súlyos, egyenes, a páncél átütésére való kardból, pajzsából állott. De ez a súlyos fegyverzetű lovag egyedül képtelen volt a harcra, ezért kíséretéhez tartozott több könnyű fegyverzetű, mozgékony lovas, akiknek az volt a feladatuk, hogy biztosítsák a lovat, valamint több gyalogos fegyverhordozó és szolga. A lovag és kísérete egy „lándzsát” képeztek. A lándzsa volt a lovagkor harcászati alapegysége.

A harcot azonban a nehézfegyverzetű lovagok a kíséret nélkül vívták meg. A lovagok ékalakú harcrendben, lassú ügetésben támadtak. Az ellenséggel való összecsapás után a harcrend mindkét részről párokra bomlott, a csata párharcok szövevényévé vált.

A nagyurak magánhadseregeiből álló lovagi hadsereg nehézkes mozgása és széttagoltsága miatt manőverezésre nem volt képes és nem tudta az ellenséget üldözni sem. A lovagok nem is törekedtek az ellenség megsemmisítésére, megelégedtek azzal, hogy minél több előkelő foglyot ejtsenek, akikért azután magas váltságdíjat követelhettek.

A feudális társadalom széttagoltsága tehát széttagoltságot jelentett a hadművészetben is. Hiányzott a központi vezetés, irányítás. A hatalom

alapja, a föld, a király kezéből egyre jobban szétesztódott a főurak kezébe. A főurak hadseregüket, a bandériumokat, elsősorban egyéni hatalmuk növelésére használták fel, ha külső támadás elhárítására hadba szálltak is, hadseregük egységes terv alapján való egybefogottsága általában nem következhetett be.

A lovagi hadsereg ezért természetesen csak lovagi sereggel szemben állhatta meg helyét. Amikor a termelőerők fejlettsége egyre nagyobb, már tartományi méretű gazdasági egységek kialakulását tette lehetővé, amikor a gyorsan növekvő terhek miatt a parasztság tartományi méretű felkelésekben adott hangot elégedetlenségének, a lovagi seregek a fegyverviseléshez nem szokott, de lelkesedéstől fűtött, döntésre törekvő, elszánt, mozgékony és kemény paraszti gyalogos csapatokkal találták magukat szemben.

A paraszti gyalogcsapatok nem egyszer jelentős részgyőzelmeket arattak az úri seregek felett és ezzel a parasztfelkelésekben megszületett a lovagi sereg erős ellenlábasa — a modern gyalogság őse.

A svájciak győztes tartományúr- és Habsburg-ellenes harcában, a 13. szd. második felében, és a 14. szd.-ban született meg a lovagok ellen harcoló parasztkatonák egyik legjellegzetesebb típusa: az alabárdos. Az alabárdosok fegyverzete szemelláthatólag a lovagok elleni harc céljára alakult. Főfegyverüket, az alabárdot igen sokoldalúan használták. Alkalmos volt a lovagok nyeregből való kirántására, szúrására, ütésre. A svájci gyalogosok megtudták állítani a lovagok rohamát, szét tudták szórni a nehézlovasságot.

A svájci gyalogságnál még magasabb színvonalú paraszti hadművészet született a huszita háborúkban. A huszita harcosok ismeretes szerktaktikájukkal már nemcsak arra voltak képesek, mint a svájciak, hogy megállítsák és szétszórják a lovagi csapatokat, hanem szekerükön következetesen üldözve az ellenséget, megsemmisítésükre törekedtek.

De nemcsak a nagyszabású felkelések csapásai ingatták meg a lovagi harceljárás legyőzhetetlenségébe vetett hitet, hanem helyi jellegű parasztfelkelések is arattak győzelmet uraikon.

Ez arra kényszerítette az uralkodó osztályt, hogy a gyalogos paraszti seregekkel gyalogos seregeket állítson szembe. Így az uralkodóosztály első gyalogos seregei a paraszti felkelők elleni harc során születtek meg.

A későbbiek során az ipari fejlődés következtében, a városok polgárságán keresztül kialakult az uralkodónak az az anyagi bázisa, amellyel a feudális széttagoltság képviselőivel, az oligarchákkal szemben a központi hatalom megteremtéséhez hozzáfoghattak.

Az uralkodóosztály legerősebb tagja, az uralkodó, a 14—15. szd. során a gyorsan fejlődő, központosítást követelő városok adóját felhasználva, már képes volt e cél elérésére zsoldosseregeket felállítani. Az első zsoldosseregek elszegényedett lovagokból álltak és lovagi módra harcoltak, de amikor a parasztság elszegényedett rétege és az egyre növekvő

plebejus réteg kellő embertartalékot biztosított a zsoldoseregek részére, a gyalogság vált a királyi zsoldoscsapatok magjává.

Az uralkodók ezzel a zsoldosereggel ellensúlyozni tudták az úri magánseregeket, ezekben a zsoldoseregekben találták meg azt az erőt, azt az emberanyagot, amely erős támaszul szolgált a központosító törekvésekhez, amely külső támadásokkal szemben védeni és növelni tudta a feudális államot. A fejlődésnek ebben a szakaszában a zsoldosereg, — mint az uralkodó központosító törekvéseinek eszköze — feltétlenül haladó szerepet játszott.

Engels így ír erről: „A feudális berendezkedést olyan hadsereggel legyőzni, amely maga is feudális volt, amelyben a katonákat szorosabb kötelékek fűzte közvetlen hűbérurukhoz, mint a királyi hadsereg parancsnokához — ez nyilvánvalóan végtelen körben való mozgást jelentett volna, előrejutás nélkül. A tizennegyedik század elejétől kezdve a királyok arra törekedtek, hogy ettől a seregtől függetlenítsék magukat s megteremtsék saját hadseregüket. Ettől az időtől kezdve állandóan növekvő részt alkotnak a királyok seregében a toborzott vagy zsoldos csapatok.”⁸

Az uralkodó azon keresztül, hogy a városok adója fejében kiváltságokat ad a városoknak, akarva akaratlanul a termelőerők fejlődését segíti elő és ezzel a hadművészet fejlődésének egyik előfeltételét teremti meg. Ez a körülmény segíti a lőfegyverek elterjedését és fejlődését. A lőfegyverek elterjedésétől kezdve a gyalogság harceljárásának fejlődését — jelentős mértékben növelte a lőfegyverek fejlődése.

Ismeretes, hogy az első puskák még kézi, kanócos gyújtású fegyverek voltak és mivel a gyújtólyukat felülről fűrták a csőbe, lehetetlen volt velük a célzás. Az oldalfűrt gyújtólyuk, a serpenyő, a töltővessző, majd a kanócos zár, a keréklakat és a kovás zárszerkezet elterjedésével megnőtt a tűzgyorsaság, a lőtávolság és a lövések pontossága.

A manufaktúra gyártásra alkalmas lőfegyver kialakulása és elterjedése egyre nagyobb lövész-gyalogos erők felállítását tette lehetővé. Ezzel a nehézlövesség — amely egyeduralmát már a gyalogság megjelenésekor elveszítette — végleg háttérbeszorult. Megszületett a támadóvédő gyalogság, és ez a gyalogság lassanként a hadsereg főfegyverneme lett.

A lövegek is jelentős mértékben fejlődtek. Már a huszita háborúkban megjelentek az első tábori lövegek, egyelőre csak szekerekre kötözött lövegcsövek formájában, majd alkalmazták az első kétkerekű löveg-talpat, amely fokozta a tűzértség manőverező képességét.

Bár a lövegek fejlődése ennek ellenére még mindig gyermekcipőben járt, már így is hatalmas szerepe volt a várostromban, „a nehézágyúk már számtalanszor rommá lőtték a lovagvárak szabadon álló falait s hí-

⁸ Engels: A német parasztháború 149 old. Szikra 1949.

rül adták a feudális nemességnek, hogy a lóporral vége az ő uralmuknak.⁴⁹ — állapítja meg Engels.

A lövegcsövekre csőcsapokat készítettek, a cső emelésére és süllyesztésére pedig faéket használtak. Mindez megkönnyítette az irányzást. A kőlövedékek használatáról áttértek a vaslövedékek alkalmazására, feltalálták az üreges, gyújtó, világító, majd robbanóanyaggal töltött lövedékeket és a kartácsot is, ezzel megnövekedett a tüzérségi tűz hatása. A lópor előre való kimérése, a töltényzacskók és az egyesített lőszer alkalmazása megnövelte a tűzgyorsaságot.

Az egyre javuló fémmegmunkálási eljárással mind szilárdabb lövegcsöveket tudtak készíteni; ez lehetővé tette több lópor alkalmazását, s ezzel a lőtávolság megnövelését.

A központi hatalom megerősödésével és a fegyverek fejlődésével párhuzamosan gyorsan fejlődött a gyalogság harcéljárása. A puskások a 15. szd-ban négyszögben álltak fel. A négyszög mélysége 8—19 ember volt. A négyszög mélységét a töltés gyorsasága határozta meg, csak így volt biztosítható ugyanis a folyamatos tüzelés. Az első sor elsütötte puskáját, azután hátra ment, tölteni, majd ugyanígy cselekedett a második és a további sorok is. Mire ismét az első sorra került a tüzelés, az már megtöltötte puskáját.

Kezdetben a tűzharcot a tüzérséggel együtt csak a gyalogság kisebb része vívhatta meg; a gyalogság nagyobb részét közelharcfegyverekkel — főleg lándzsával — szerelték fel és a lovassággal együtt csak a rohamban vett részt.

A puszkák tökéletesedésével azonban a lovasság mindinkább háttérbe szorult, a lándzsások száma pedig egyre csökkent, majd a szurony elterjedése után főfegyvernemmé vált a szuronyos puszkával felszerelt gyalogság.

A puska fejlődése úgy alakította át a harcéljárását, hogy a gyalogság négyszögének mélysége, a töltés meggyorsulása folytán egyre csökkent, először téglalapalakú lett, majd 2—3 ember mélységű vonal-alakzattá nyúlhatott.

Igy alakult ki a vonalharcászat. Harcrendekben a zászlóaljok 2—3 soros vonalban vonultak fel. A hadsereg egymás mögé rendszerint két, vonalból álló lépcsőt vonultatott fel, az erők és eszközök összpontosítása nélkül. A tüzérséget és a lovasságot a szárnyakon helyezték el.

Az ilyen hadsereg harcban csak lassan, nehézkesen mozoghatott, csak teljesen sík terepen tudott működni, manőverezésre, alakzátváltatásra nem volt képes. A csaták ezért szinte minden esetben arccsaták voltak.

II. Frigyes porosz király a ferde harcrend alkalmazásával megkísérelte a manőver kezdetleges formájának megvalósítását. A ferde harcrend lényege az volt, hogy Frigyes azt a szárnyát, amely fölényben volt az ellenség szembenálló szárnyával szemben, támadásra indította, míg

⁴⁹ Engels: A német parasztháború 151 old. Szikra 1949.

a másikat fenyegetően visszatartotta, hogy ellenfelét az átcsoportosítás kísérletétől visszatartsa. Frigyes erősebb szárnya az ellenség szárnyát könnyen át tudta törni, vagy karolni. A vékony vonal áttörése, illetve átkarolása ebben az időben a győzelmet jelentette.

A vonalharcászatot nagyobb, hadászati méretekben is alkalmazták. Így keletkezett az ú. n. kordon-hadászat. A hadsereget a határ mentén egyenletesen szétoztották, hogy minden fontos pontot védhessen.

Emellett azonban nem tartották vissza erős tartalékot, az erők és eszközök zömét nem összpontosították. Ez természetesen azt eredményezte, hogy a hadsereg mindenütt egyformán gyenge volt.

Igy a kezdetben természetes fejlődést, — a fegyverek jobb kihasználását — jelentő vonalharcászat, amikor már nem fejleszthették tovább, ahhoz mereven ragaszkodtak, illetve a hadászatra is ráerőszakolták, — elavulttá, reakcióssá, haladásellenessé vált. Ez jellemezte a 17—18. szd. dinasztikus háborúit.

A vonalharcászat és a kordon-hadászat elmélete a methodizmus volt. Mivel a vonalharcászat komplikált manővereire nehezen kiképzett, nagy erőfeszítéssel felszerelt hadseregeket nem akarták kockázatos ütközetekben veszélynek kitenni, a methodizmussal igyekeztek a vonalharcászat és a kordonrendszer hiányosságait elleplezni.

A methodizmus szerint kerülni kell a csatákat, a harc célját menetekkel, ügyes manőverezéssel, az ellenség oldalának, hátának veszélyeztetésével, várak, raktárak elfoglalásával kell elérni. A háború célja soha nem az ellenség megsemmisítése, csak hatalmának korlátozása.

A methodizmus kialakulásának társadalmi, politikai oka volt. A bomló feudális élesedő osztályharcai nyomán a parasztfelkelések, a polgári forradalmak veszélye egyre jobban fenyegetett mind a saját, mint az ellenséges országban, ezért az elnyomás fenntartására és az „egyensúly megővésére“ való törekvés sohasem engedte meg az ellenséges hadsereg — ahogy szintén az uralkodóosztály hű szövetségese volt — megsemmisítését.

A hadsereg feltöltését már nem biztosították az önként jelentkezők. Legtöbbször csellel, erőszakkal kényszerítették az újoncokat a hadseregbe. A kényszerrel toborzottakat természetesen csak a legvadabb erőszak alkalmazásával lehetett a szökéstől visszatartani. Ezért az uralkodóosztályok tovább ragaszkodtak a vonalharcászathoz, még akkor is, amikor a fegyverek fejlődése célzott egyes lövések leadását is lehetővé tette, tehát amikor már nem kellett volna az ösztüzeket lövő vonalat fenntartani. A bomló feudálisban azonban nem lehetett a harceljárászt megváltoztatni, fenn kellett tartani a vonalrendet, mert a tisztok csak vonalban tarthatták szem előtt a harcosokat. Azért irtóztak a terepfedezet kihasználásától is, mert az erdők, községek alkalmat adtak a tömeges szükésre. Láthatjuk tehát, hogy bár fejlett a haditechnika, nincs hozzá megfelelő emberanyag, a hadművészet egyhelyben topog, sőt visszafejlődik.

A korai kapitalizmus hadművészete.

Nézzük meg, hogyan fejlődött a haditechnika a feudalizmus végén? A XVII. század végén és a XVIII. század elején a löfegyverek gyorsan fejlődtek tovább. Feltalálták a vas puskavesszőt és a kúpalakú gyújtólyukat; ezzel tovább nőtt a puska tűzgyorsasága. A hajlított tusa és az irányzék általánossá válása minden harcos részére lehetővé tette a célzott lövések leadását.

A tüzérség még nagyobb fejlődésen ment keresztül. Eddig minden löveg úrmérete más és más volt, ekkor egységesítették a lövegfajtákat. Ez jelentősen megkönnyítette a gyártást és a lőszerpótlást. Lehetővé vált a tartalékkalkatrések gyártása is. Tökéletesebb magassági irányzógépet és könnyebb lövegtalpat is szerkesztettek, elterjedt a tüzérségi quadrans. Mindez lehetővé tette a pontosabb irányzást, megnövelte a tüzérség manőverező képességét, az egyesített lőszer általános elterjedése pedig még jobban megnövelte a tűzgyorsaságot.

Ahogy a termelési viszonyok messze elmaradtak a termelőerők fejlődésétől, a katonai emberanyag fejlődése elmaradt a haditechnikától. Végül, amikor az egyre élesedő osztályharc forradalomba csapott át, és a feltörekvő osztályok szétzúzták a feudalizmus korhadó rendjét, a termelési viszonyok gyors, minőségi megváltozásával együtt megváltozott az emberanyag is.

A francia polgári forradalomban megszületett új katonanyag lehetővé tette a harceljárás továbbfejlesztését. A francia forradalom olyan lelkesedéstől izzó harcosokat adott hadseregének, akiknek szökésétől nem kellett félni, akiket nem kellett a tiszteknek szemmel tartaniok. Ez az emberanyag a jobb fegyverek birtokában új harceljárást tudott kialakítani. Ez az új harceljárás az amerikai szabadságharcban kialakult, terepet kihasználó, laza lövészrajok tűzéneke és a lökőerőt jelentő zárt négyszögek harcának összekapcsolásából született.

A lövészrajok feladata a tűzharc megvívása és ezzel az ellenség vonalainak megbontása, a mögötte felvonuló négyszögek feladata pedig a lökőerő biztosítása, a döntés kicsikarása volt. Ez a harcrend lehetővé tette a terep kihasználását, az erőknek és eszközöknek a főirányba való összpontosítását, manőverek végrehajtását harc közben és a harc mélységéből való táplálását. Ezzel a harceljarrással aratta győzelmeit a francia polgári forradalom, majd Napoleon.

Napoleon azonban a francia forradalom igazságos háborút igazságtalan, rabló háborúkká változtatta. A napoleoni elnyomás az európai népekben felébresztette a nemzeti öntudatot és a Napoleon ellen vívott igazságos háború tudata — bár Európa országai zömének társadalmi rendszere feudális maradt, — jobb emberanyagot adott a harchoz. Ez lehetővé tette a Napoleon ellen harcoló hadvezérek számára is az új, fejlettebb harceljárás alkalmazását. A honvédó harc igazságossága és a vakfegyvelmen alapuló súlykolás helyett öntudatos, öntevékeny harcosok nevelése tette lehetővé Kutuzov győzelmét.

A haditechnika fejlődése azonban nem állt meg. A durranóhigany feltalálása kiküszöbölte a lőfegyvereknél az időjárás káros hatását. A csappantyús és gyutacsos puskákat — bár még mindig elöltöltöttek és síma csövűek voltak — már esőben is lehetett használni.

A 19. század közepén feltalálták a hátultöltő egylövetű puskákat és 1866 után a régi elöltöltőket is átalakították hátultöltővé. Általánossá vált a cső huzagolása és az eddigi gömblövedék helyett a hosszlövedék alkalmazása.

A puskák űrmérete csökkent, tűzgyorsaságuk nőtt. Mindemellett azonban a puskák fejlődésének legfontosabb eredménye az volt, hogy a hátultöltő fegyverekkel minden testhelyzetből, — fekvé is — lehetett tüzelni, lehetővé vált tehát a terep tökéletes kihasználása.

Az ezzel egyidőben kialakult, hátultöltő, huzagolt csövű lövegek pedig nemcsak pontosabban lőttek, hanem számottevően tovább nőtt tűzgyorsaságuk is.

Az új fegyvereket az 1870—71-es francia—porosz háborúban alkalmazták általánosan. A régi harcéljárás természetesen nem felelt meg az új fegyvereknek. A hatalmas, célzott puskatűzben a francia zászlóaljoszlopok és a német századoszlopok egyaránt összeomlottak. A háború további során tehát azokban a sűrű „csatárrajok“—ban folytatták a harcot, amelyekre az oszlopok már eddig is maguktól fölbomlottak.

A kapitalizmus hadművészete a háború gépi korszakában.

A XX. század elejére kialakult az imperializmus, „a kapitalizmus legfelsőbb foka“, a kapitalizmus „élősdí“ és „rothadó“ szakasza. Az imperializmus létrejöttével párhuzamosan megkezdődött a hadművészet fejlődésének egy újabb korszaka, melyet Sztálin szavaival a háború gépi korszakának nevezünk.

A tőkés termelési mód kialakulása idejének háborúi — melyek közül Kutuzov, Napoleon háborúi, a porosz-francia háború a legjellegzetesebbek — még a háború kézműipari korában játszódtak le. A kapitalizmusnak a kézműipari korszakra eső háborúiban a háborús erő — mint korábban is — mindössze a fegyveres erő létszáma, a rendelkezésre álló fegyverzet, az előre kiképzett tartalék, a békében felhalmozott hadianyagkészletek és a már háború előtt működő hadiipar jelentette.

A gépi korszak háborúinak méretei — mint az első nagy példára, gonjunk, az első világháborúra — minden vonatkozásban ugrásszerűen megnöttek.

Elsősorban hatalmasra duzzadt, nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is, a haditechnika. A gyalogság sorozattűzfegyvereinek általános használata, rendkívül nagyszámú löveg harcbevételése, a katonai szállítás és híradás fejlettsége, az új harceszközök, különösen a repülő és a harcokszik megjelenése azután elengedhetelenné tették, hogy megállítás nélkül növeljék a hadseregek létszámát is. Így milliós tömeghadseregek

alakultak ki, melyeknek felfegyverzése és eltartása a hátszág minden dolgozójának napról-napra növekvő erőfeszítését követeli meg.

Az imperialista hadseregbe besorozott és a hátszágban nyomorgó dolgozók tehát különösen háború idején érzik a kapitalizmus „élősdí” és „rothadó” voltának súlyát és egyre megbízhatatlanabbá válnak „gazdáik” számára; végül pedig már nem tudnak a régi módon élni és mint ezt a Nagy Októberi Szocialista Forradalom példája az imperialisták számára is világosan megmutatta, fegyverüket uraik ellen fordítják.

Az imperialisták tehát azon igyekeznek, hogy hadseregüket és hátszágukat „megbízhatóvá” tegyék, kiküszöböljék hadseregükből — a dolgozót. Elméleteik szerint ennek útja a haditechnika további felduzzasztása. A gyakorlatban ezek az elméletek azonban nem állhatják meg helyüket — hiszen egészen világos, hogy a növekvő haditechnikának megfelelően növelni kell a hadsereg létszámát és fokozni kell a hátszág kiszípolozását. Ez pedig elkerülhetetlenül az osztályharc további élesedéséhez vezet.

A kapitalisták „haditudománya” tehát a háború gépi korszakában — menthetetlenül csődbe jutott.

Ezek után nézzük meg részleteiben, hogy milyen különbségek vannak a háború kézműipari és gépi korszaka között.

A gépi korszak katonai erejének a hadsereg mellett döntő tényezőjévé vált a hatalmas ipar, a fejlett közlekedési rendszer, a termelékeny mezőgazdaság; az előre felhalmozott nyersanyagkészletek, a munkaerő-tartalékok és szinte a legfontosabb tényezővé vált az államnak az a képessége, hogy mindezeket a tényezőket mozgósítsa és a háború céljaira felhasználja.

A háború kézműipari korszakában, amikor tulajdonképpen csak a hadsereg képezte az állam egész katonai erejét, a harcászatnak döntő szerepe volt. A hadsereg rendszerint az arcvonal egy szűk szakaszán végrehajtott egy ütközetben eldönthette a háború sorsát.

A gépi korszakban a milliós hadseregek, a harceszközök tömegei többszáz kilométeres arcvonalon vívják harcukat. A háborúban résztvesznek az állam rendelkezésére álló összes erők és így a háború az állam katonai, gazdasági, politikai erejének sokoldalú próbájává válik és előtérbe kerül a hadászati döntő szerepe.

A kézműipari korszak harcaiban az izomerő és a szűrő, vágó fegyverek (ú. n. hidegfegyverek) szerepe még nagyobb volt, mint általában a harci gépeké és a tüzfegyvereké. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a kézműipar korszakban nem alkalmaztak harci gépeket; az erődítések ostroma például elképzelhetetlen gépek nélkül. A kézműipari korszakban azonban a gépek mindvégig másodrendű szerepet játszottak.

A hadikiadások megoszlása mutatja ezt a legjobban. A kézműipari korszakban a hadikiadások zömét a személyi kiadások és az állomány ellátása alkotta. A haditechnikai eszközökre az összkiadásoknak csupán 11—15 százalékát fordították.

A háború gépi korszakában egész más a helyzet. Pl. 1944-ben az USA hadikiadásainak 67 százalékát haditechnikai eszközök vásárlására fordította.¹⁰

De mutatja ezt a háborús veszteségek aránya is. A napoleoni háborúkban a veszteségek 60 százaléka hideggyeverektől eredt. Az 1870–71-es francia-porosz háborúban, amely átmenetet képezett a kézműipari és a gépi korszak között, — már csak a veszteségek 10 százaléka származott hideggyeverektől, 90 százaléka pedig tűzgyeverektől eredt. Természetesen a továbbiak során ez az arány egyre fokozódott.

Ugyanezt mutatja a lőszerfelhasználás is. A waterloói csatában, 1815-ben a tüzérség 9044 lövést adott le. A kilőtt lövedékek súlya összesen 37,3 tonna volt. 1916-ban, Franciaországban, az arcvonal egyetlen szakaszán 943.837 lövedéket lőttek ki 18.030 tonna súlyban. Berlin ostrománál, 1945-ben pedig a szovjet tüzérség 30.000 tonna súlyú lövedéket zúdított az ellenségre.

Az előbb azt állítottuk, hogy az állam katonai hatalma összetételének megváltozásával együtt megváltozik, megnő a háború mérete is. A gépi korszakban minden szempontból megnőtt a háború mérete. Csak néhány összehasonlítást: A napoleoni háborúk alatt 1800–1815-ig összesen 3,153.000 embert mozgósítottak és az 1812. évi háborúban mindkét fél részéről együttvéve 1 millió fő harcolt. Az első világháborúban 73 millió embert mozgósítottak és 1914 elején már 16 millió fő harcolt. A második világháború során több mint 110 millió főt mozgósítottak.

1812-ben a hadviselő feleknek 1372 lövegük volt. 1914-ben pedig 20.000 könnyű- és mintegy 400 nehéz löveg vett részt a háborúban. Míg a napoleoni háborúkban a lövegek voltak a legfejlettebb haditechnikai eszközök, az első világháború végén a szembenálló felek már 31.000 harci repülőgéppel és 8070 harckocsival rendelkeztek.

1945-ben pedig a Szovjet Hadsereg egyedül a berlini csatához 41.600 löveget, 8400 repülőgépet és 6300 harckocsit összpontosított, az arcvonal többi szakaszán lévő harceszközök pedig szinte megszámlálhatatlanok voltak.

Igaz, hogy az 1812. évi hadműveletek 600 kilométer szélességben és 1000 kilométer mélységben bontakoztak ki, de maguk a harcok az arcvonalnak csak egész kis szakaszán, pl. Borogyinónál kb. 10x8 km területen folytak. 1914-ben ezzel szemben a keleti arcvonal hossza kerek 1000 km volt, majd a későbbiek folyamán több mint 1500 kilométerre nőtt. A Nagy Honvédó Háború folyamán az arcvonal hossza megközelítette a 3600 kilométert.

A gépi korszakban, ellentétben a kézműipari korszak háborúival, nincsenek hosszabb szünetek a harccselekmények között; a háború

¹⁰ Belov: A korszerű háború gazdasági kérdései 65–66 old. Pol. Fcsfség. kiadás.

az arcvonal egész hosszában vívott csaták és ütközetek megszakítatlan sorozatává válik. Ezért szükségszerűen kidomborodik a hadászat elsődlegessége a harcászattal szemben.

Röviden ezek jellemzik a háború kézműipari és gépi korszaka közötti különbséget. Most nézzük meg, mi jellemzi a kapitalizmus hadművészetét a gépi korszak első nagy háborújában, az első imperialista világháborúban.

Az első imperialista világháború kezdetén a hadművészet elmaradt a fegyverek fejlődésétől. A szárazföldi hadsereg fegyverzetét a hátultöltő, folyadékfékkel ellátott lövegek, hátultöltő ismétlő puskák, géppuskák jellemezték.

Ugyanakkor a gyalogságot sűrű rajvonalakban indították rohamra és azt vallották, hogy „nincs ideje bevárni a tüzérségi előkészítést”. A lovasságot géppuskafélszkek ellen vetették be, a tüzérséget pedig legtöbbször nyílt tüzelőállásokból alkalmazták.

Természetes, hogy a fegyvernemek ilyen helytelen alkalmazása miatt mindegyik fél hatalmas veszteségeket szenvedett már a háború első hónapjaiban. A veszteségek csökkentésére ritkították a rajvonalakat, növelték a támogató tüzfegyverek, különösen a géppuskák és aknavetők számát, megszervezték a tüzérségi előkészítést és a roham tüzérségi támogatását, alkalmazták a harckocsit és az alacsonyan támadó repülőgépeket; igyekeztek a fegyvernemek legszorosabb együttműködését megszervezni. Ennek ellenére azonban a védelem gyorsabban és erőteljesebben fejlődött a háború folyamán, mint a támadás, és fölényét mindvégig megtartotta.

A védelem eleinte csak egy-két árokból és gyér akadályhálózatból állott, de a csapatok ezt sem szívesen építették ki. Az első három hónap hatalmas veszteségei azonban mindkét felet a védelem gondos megszerzésére kényszerítették. A háború folyamán a védelem mélysége egyre nőtt; eleinte két-három árokra, később két-három állásra mélyült. Az állásokat mély, jól kiépített akadályrendszerrel erősítették meg.

Kezdetben az erők zömét az első árokban tömörítették, később azonban már elosztották a harcosokat a mélységben is. Így a védelem szilárdsága nőtt, a veszteségek pedig csökkentek.

Az ilyen védelem hadászati méretű áttörésére egyik fél sem volt képes, hiszen a gyalogság nem rendelkezett megfelelő lökőerővel. Ezért az arcvonalak általában megmerevedtek, kialakult az úgynevezett állásharc.

Az állásharc okait Frunze elvtárs a következőképpen jellemezte: „Az állásharc az egymással szembenálló felek bizonyos gyengeségére mutat, azt bizonyítja, hogy azok nyílt összecsapásra erőtlenek. Másrészt a gyors döntés kerülése és a védelemre való áttérés is mozdulatlan állásharcot eredményezhet. Ennek a két körülménynek jellegzetessége a mozdulatlanság és az arcvonalak megmerevedése.”¹¹

¹¹ Frunze: Válogatott művei. I. köt. 60 old. HVK. kiadás 1950.

Az állásharcok, a világháború „anyagcsatái“, az eredménytelen át-törési kísérletek, valamint az, hogy egy hadműveletet sem fejeztek be, megmutatták, hogy a burzsoá haditudomány csődbe került.

Az első imperialista világháborúval kezdődött el a kapitalizmus általános válsága, amely gazdasági, politikai, kulturális, erkölcsi stb. téren egyaránt éreztette hatását. A burzsoá haditudomány csődje: ennek a válságnak katonai megnyilvánulása.

A kapitalizmus általános válságának katonai téren megnyilvánuló legfőbb ellentmondása tehát, — mint ezt már előbb is kifejtettük, — az, hogy a korszerű háború milliós tömeghadseregeket követel, ugyanakkor az imperialisták a technika felduzzasztásával igyekeznek kiküszöbölni a hadseregből az embert.

De a haditechnika növelése: növeli az élőerőkben elszenvedett veszteséget. A veszteséget egyoldalról létszámemeléssel, másik oldalról az egyes harcos képzettségének állandó emelésével lehet kiegyensúlyozni.

A korszerű harc azt követeli meg a harcostól, hogy magasszínvonalú képzettsége legyen, mert csak így képes a bonyolult haditechnika alkalmazására, legyen öntevékeny és mindenek előtt — rendelkezzzék hatalmas erkölcsi erővel, önfeláldozóan szeresse hazáját. Végeredményben tehát a modern háborúban megnöttek az egyes harcossal szembeni követelmények.

Az imperialistáknak ilyen harcosok nem állhatnak rendelkezésükre. A Szovjetunió és a szocializmust építő országok eredményei nyomán és az imperialista hadseregekben egyre növekvő elnyomás eredményeként ma már az imperialista hadseregbe kényszerített legképzetlenebb emberek előtt is feldereng, hogy nem igaz ügyért viszik harcba őket. Az imperialista hadseregek erkölcsi-politikai ereje napról napra feltartóztatlanul bomlik.

Az imperialisták azonban hiába gyártanak újabb és újabb elméleteket az emberanyag kiküszöbölésére, — mint ezt a második világháború példája, a koreai harcok tanulságai bizonyítják — állandóan emelniök kell hadseregük létszámát. Meg kellene oldaniok tehát az előttük álló nagy problémát — a hadsereg erkölcsi erejének kérdését. Erre képtelenek, tehát igyekeznek strucc módjára szemethúnyni — illetve az elnyomás fokozásával, a katonai rendőrségek létszámának emelésével a megoldást megtalálni. Ez, mint minden cselekedetük — lépés a végső vereség felé.

Csődbejutott „haditudományuk“ nem tudja megoldani az egész társadalom erejének, a hátországnak a háború céljaira való felhasználását sem.

Csak egyet tehetnek, igyekeznek az erkölcsi-politikai, gazdasági tényezőket figyelmen kívül hagyni. Haditudományuk tehát a legjobb esetben is csak hadművészet lehet.

Kitartóan kísérleteznek azzal, hogy a korszerű tömeghadsereget mindenre kapható zsoldosokból álló kislétszámú „elíthadsereggel“ helyette-

sítsék. A mai viszonyok között azonban erről szó sem lehet, mert, mint ahogy Lenin elvtárs megállapította, örökre elmúltak azok az idők, amikor a háborút a zsoldosok, vagy a néptől félig elszakadt kasztok viselték. A háborút ma a népek viselik.

A franciák a Maginot-vonal vasbeton erődjei mögé bújva akarták a „megbízhatatlan“ ember kiküszöbölésének problémáját megoldani. Hogy mi lett ennek az elméletnek a sorsa, azt az 1940-es események mutatták meg.

A hitleristák Guderian és Fuller elméletét vallották és a háború sorsát a páncélos és gépesített csapatokkal akarták eldönteni. Ezek túlbecsülése természetesen a többi fegyvernem, főleg a gyalogság és tüzérség lebecsüléséhez vezetett.

Az egész Nagy Honvédő Háború, de különösen a kurszki csata minden szónál világosabban beigazolta ennek az elméletnek a csődjét. A kurszki csatában a németek a tábori erődítményekben előre védelemre berendezkedett szovjet csapatok arcvonalát gyenge gyalogsággal és tüzérséggel támogatott, nagy páncélos tömegekkel akarták áttörni. A fasiszták 3000 harcokcsijából már az első három napon 1539 elpusztult.

Az angolok és amerikaiak a Douhet által kiagyalt „korlátlan légi-háború“ elméletét próbálták megvalósítani. Ez elmélet szerint a légierő egyedül is képes eldönteni a háború sorsát. Természetesen ez az elmélet is kudarcot vallott. Az angol-amerikai légi offenzíva nemcsak a háború sorsát nem volt képes eldönteni, de még a fasiszta hadiipar fejlődését sem tudta megakadályozni. A német fasiszta hadiipar 1940—1944-ig 285 százalékra nőtt, annak ellenére, hogy az angolok 1,300.000 tonna bombát dobtak le Németországra. De bebizonyosodott ennek az elméletnek csődje napjainkban, Koreában is, ahol az amerikai légikalózok nem voltak képesek megtörni a hősiesen harcoló koreai nép ellenállását.

A kapitalizmus általános válságának második szakaszában a burzsoá haditudomány még mélyebb szakadékba jutott.

„Új“ és „új“ elméletek sorával igyekeznek ezt a válságot megoldani. Természetes azonban, hogy ezekben az elméletekben semmi új nincs: az atomháború elmélete, a különféle „gombnyomások“ elképzelések világosan igazolják, hogy az imperialisták haditudománya végleg kátyuba jutott.

A szocialista haditudomány.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalomban Oroszország munkásai a bolsevikok vezetésével hatalmas csapást mértek a nemzetközi imperializmus korhadtt rendszerére, a világnak közel egyhatodán megdöntötték a kapitalizmust, véget vetettek a kizsákmányolásnak.

Ennek a világtörténelemben egyedülálló eseménynek az emberiség fejlődése során egyedülálló hadtörténelmi jelentősége is volt.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom fegyveres felkelései során ugyanis megszületett az az új emberanyag, amely a győzelem kivívásáért és az eredmények megtartásáért vívott harcban tökéletesen felhasználhatta, a továbbiak során pedig tervszerűen továbbfejleszthette, tökéletesítette az 1. világháborúban kialakult haditechnikát és maga is szüntelenül fejlődött és fejlődik a haditechnikával.

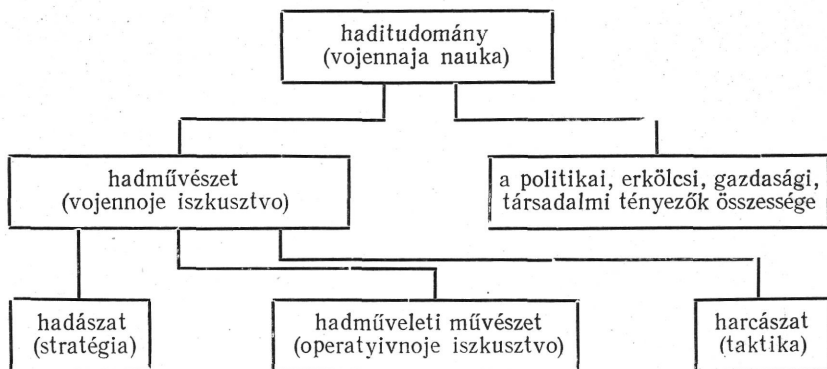
A Szovjetunió nagy polgárháborújában, az Antant intervenciójának szétzúzása során megszületett a munkásosztály első reguláris hadserege, amely a marxizmus-leninizmus eredményeinek a haditudományra való alkalmazásával — létrehozta a szocializmus haditudományát, a sztálini haditudományt.

Ez a haditudomány a szocializmust, majd a kommunizmust építő emberre, és a szocializmust, a kommunizmust építő ember által szüntelenül fejlesztett haditechnikára épít; tökéletes összhangot teremt az ember és a fegyver, a hadsereg és a háterszág egymáshoz való viszonyában — ezért legyőzhetetlen.

Nézzük meg, hogy melyek ennek az új hadművészetnek — a sztálini hadművészetnek sajátosságai.

„A sztálini haditudomány a korszerű háború valamennyi kérdését érintő, valóban tudományos ismeretek egységes rendszere. A tisztán hadművészeti elemek — a hadászat, hadművelleti művészet, és a harcászat, a csapatok megszervezése és előkészítése — mellett magában foglalja a társadalmi, politikai, gazdasági, erkölcsi tényezők összeségét, kölcsönhatását, befolyását a hadművészetre“ — határozza meg Vorosilov elvtárs.

Ezek szerint a sztálini haditudomány felosztása a következő:

A sztálini haditudomány nem szorítkozik a szűk katonai kérdésekre és idegen számára a dogmatizmus.

Sztálin elvtársnak mint katonai tudósnak egyik legfőbb érdeme éppen abban áll, hogy összegezte az összes eddigi háborúk tapasztalatait és az összegezés alapján a hadtörténelemben első ízben hozott létre olyan haditudományt, amely merészen túllépte a hadművészet szűk kereteit és szakított a régi, „klasszikus“ haditudomány hagyományaival, „örökérvényű“ szabályaival, melyek csak a hadászat és harcászat kérdéseivel foglalkoztak.

A sztálini haditudomány felöleli a háború vezetésével kapcsolatos összes kérdéseket, azokat a legmélyebben elemzi, megvilágítja kölcsönhatásukat, befolyásukat és ezek figyelembevételével alkotja meg katonai terveit.

A sztálini haditudomány ezek között a tényezők között nagy figyelmet szentel a gazdasági lehetőségek pontos számbavételének, ezért sohasem készít felhőben járó terveket, amelyek nincsenek minden téren megalapozva. A burzsoá haditudománnyal ellentétben a valóságon nyugvó sztálini haditudomány nem hisz az ösztönösségben, a hadvezéri „megérzésben“ és a „hadiszerecsében“.

Összefoglalva: a sztálini haditudomány valóban tudomány, mely összefüggéseiben, kölcsönhatásában, változásukban nézi meg a háború jelenségeit, azok okait, alapjait vizsgálja és csak a szilárd valóságra épít.

A szocialista haditudomány mindezt azért tudja megvalósítani, mert a szovjet állam rendelkezésére áll az újtípusú ember és a fejlett szovjet ipar, amelynek fölénye a háború folyamán világosan megmutatkozott.

A sztálini haditudomány elméletileg is megoldotta a korszerű háború valamennyi kérdését és ezt az elméletet a gyakorlatban mesteri módon alkalmazta.

Igy, többek között, megoldotta a korszerű támadó hadműveletek kérdését, az ellenséges arcvonal áttörését, nagy ellenséges erők bekerítésének és megsemmisítésének problémáját és a támadó hadműveletek különböző fajainak és formáinak egész sorát.

Megoldotta az ellenség aktív védelemmel való felörlésének, majd az ellentámadásba való átmenetnek a kérdését. Megoldotta az ember és haditechnika helyes viszonyát s leszögezte, hogy az élő gondolkodó ember semmivel sem helyettesíthető, nélküle a technika halott.

Megoldotta a fegyvernemek, haderőnemek helyes megszervezését és harmonikus fejlesztésének problémáját, a legszorosabb együttműködésben való alkalmazását, a folyóakadályok gyors leküzdését, az ellenség lendületes üldözését.

De szinte végtelen azoknak a problémáknak a száma, amelyeket a sztálini haditudomány újonnan felvetett és kidolgozott, vagy a régiéknél megoldott.

A sztálini haditudomány ereje abban áll, hogy biztosítani tudja az állandóan ható tényezők összeségét, hogy helyesen állapítja meg a hadászat, a hadműveleti művészet és a harcászat egymáshoz való vi-

szonyát és a legtökéletesebben biztosítja a fegyvernemek, együttműködését, egyedül helyesen oldja meg az ember és technika egymáshoz való viszonyának problémáját.

A szocialista haditudomány alkotó alkalmazásának és dialektikus összefüggéseinek ragyogó példája a háború sorsát eldöntő állandóan ható tényezők sztálini elmélete.

Sztálin elvtárs a győzelmet és vereséget befolyásoló tényezőket elemezve, megállapította, hogy a háború sorsát most „nem olyan mellékes és múltó körülmény fogja eldönteni, mint a váratlanság tényezője, hanem az állandóan ható tényezők: a háterszág szilárdsága, a hadsereg szelleme, a hadosztályok száma és minősége, a hadsereg fegyverzete, a hadsereg parancsnoki karának szervezőképessége.”¹²

E tényezők legfontosabbika a háterszág szilárdsága. A korszerű háború hatalmas arányai, a hadműveletekben résztvevő ember- és harc-eszköz — tömegek rendkívüli nagy követelményeket támasztanak a háterszággal szemben és e követelmények idejében történő kielégítésétől függ a hadműveletek, végső soron az egész háború kimenetele.

„A világ egyetlen hadserege sem győzhet (persze huzamos és biztosított győzeletről van szó) szilárd háterszág nélkül. A háterszág a front szempontjából elsőrendű fontosságú, mert ez, csakis ez táplálja a frontot nemcsak mindenféle élelemmel, ruházattal, hadfelszereléssel, hanem emberekkel is — harcosokkal, hangulatokkal és eszmékkel. Az állhatatlan és méginkább ellenséges háterszág állhatatlan és laza tömeggé változtatja a legjobb, legszorosabban egybeforrott hadsereget is.”¹³ — írta Sztálin elvtárs.

A háterszág fogalomkörébe mindaz beletartozik, ami az egész állam életét és tevékenységét érinti, így a társadalmi rend, a politika, a gazdasági élet, az ipar, mezőgazdaság, közlekedés, a dolgozók szervezettsége, az ideológia, a tudomány, a művészet, a nép erkölcsi állapota stb.

A győzelem csak akkor biztosítható, ha az egész háterszág megállja a próbát és a háború folyamán minden téren magasabbrendűnek bizonyul, mint az ellenség.

A szovjet háterszág a Nagy Honvédó Háború során a hősiesség soha nem halványuló példáit mutatta. Amikor az ellenség haditechnikájának kezdeti mennyiségi fölényét, rablőháborúiban szerzett tapasztalatait, Európa összelopott gazdasági erejét, a meglepetés ideiglenesen ható tényezőjét felhasználva, átmeneti sikereket ért el és a Szovjet Hadsereg mozgó védelmet hajtott végre, a szovjet munkásnők, az ifjú és idős munkások áldozatkészsége, a kolhozparasztok önfeláldozása lehetővé tette a hatalmas üzemek, gigantikus csodák keletre való telepítését.

A szovjet dolgozók, a szovjet háterszág kiállta a próbát: a mozgó védelem idején a hadsereg fegyverrel, élelemmel, ruhával való ellátása nemhogy csökkent volna, hanem zökkenő nélkül növekedett a háború egész során.

¹² Sztálin: A Szovjetunió Nagy Honvédó Háborújáról. 39—40 old. Szikra 1949.

¹³ Sztálin művei: 4. köt. 342 old. Szikra 1950.

A burzsoázia a maga módján úgy igyekszik háterszágát biztosítani, hogy megfékezi „saját“ munkásait, megfékezi „saját“ gyarmatait. Ez az oka annak, hogy a burzsoá kormányok politikája fokozatosan fasizálódik. A kapitalizmus háterszága azonban minden igyekezete ellenére ingtag, megbízhatatlan marad, ugyanakkor a szocialista háterszág amint azt a Nagy Honvédő Háború és a koreai háború bebizonyította, nemcsak sziklaszilárdnak bizonyult, hanem szilárdsága egyre nőtt.

A következő tényező a hadsereg erkölcsi szelleme, amely minden háborúban igen fontos szerepet játszott. A korszerű háborúban, mikor a harc minden harcos és a hadsereg részéről hosszú időn keresztül a maximális erőfeszítést követeli meg, az erkölcsi szellem fontossága különösen kidomborodik. A hadsereg erkölcsi szelleme szoros összefüggésben van a háterszág szilárdságával, így a háború célkitűzéseivel, az adott állam társadalmi rendjével, bel- és külpolitikájának jellegével, a néptömegek öntudatával, kulturájával, az uralkodó ideológiával stb.

A katonai ideológusok régen is nagy jelentőséget tulajdonítottak az erkölcsi tényezőnek, de elszigetelten, a háború jellegétől, a háterszág szilárdságától, társadalmi és gazdasági rendjétől, ideológiájától elszakítva vizsgálták. Így a hadsereg erkölcsi értékét befolyásoló tényezőket meghatározni nem is tudták.

A harcosok hősiessége, kitartása, állhatatossága, a nehézségek leküzdésénél tanúsított kitartása, a győzelemre való törekvés, a különböző harcokban, különböző államok hadseregeiben különbözőképpen mutatkozott meg.

Az abszolút monarchiák kényszerrel toborzott hadseregeiben, és a burzsoá hadseregekben a lélektelen fegyelmezés, az esztelen büntetések, sőt sokszor a botbüntetés, a parancsnokoktól való félelem volt hivatva kialakítani a hadsereg szellemét. Ehhez járul még a könnyű zsákmány, a szabad rablás, a nőkön való erőszakoskodás reménye, amellyel a parancsnokok kecsegtették és kecsegtetik ma is katonáikat.

A Szovjet Hadsereg a Nagy Honvédő Háborúban bebizonyította, hogy olyan erkölcsi erővel rendelkezik, melyet az imperialista hadseregek erkölcsi ereje meg sem közelíthet. A szovjet harcosok — gondoljunk Panfilov gárdistáira — kitartottak akkor is, amikor az ellenség átmeneti fölénye mutatkozott meg és öntestükkal védték Moszkvát. Matroszov önfeláldozása, Gasztyelló kapitány hősiessége, Zója Kozmogemjanszkája áldozatvállalása, de a koreai harcosok hőstettei is mind azt igazolják, hogy a népért, hazájukért és a világ minden dolgozójáért küzdő harcosok erkölcsi erejét nem lehet megtörni.

A többi, állandóan ható tényező, mint a hadosztályok száma és minősége, a hadsereg fegyverzete és a parancsnokok szervezőképessége határozzák meg a hadműveleti tervezés alapjait és a tervek végrehajtásának feltételeit. Ezeket végső soron az ország gazdasági, erkölcsi és politikai ereje határozza meg.

Az állandóan ható tényezők megléte azonban csak lehetőséget biztosít a győzelemre. Ezt a lehetőséget ki kell használnunk és az állandóan ható tényezők túlsúlyát mindig a mi javunkra kell biztosítanunk annál is inkább, mert ezek a tényezők a háború folyamán változnak.

A lehetőségek kihasználása, és az állandóan ható tényezők túlsúlyának folyamatos biztosítása nem magától, nem mechanikusan jön létre, hanem az egész nép megfeszített munkája és a helyes vezetés eredményeként. Csak így biztosítható a győzelem.

Az ideiglenesen ható tényezők, mint pl. a meglepetés, gyorsaság, helyzeti előny kihasználása stb. szintén fontosak; egy-egy ütközet sorsát el is dönthetik, ezért az ideiglenes tényezők felhasználása a szovjet hadművészet alapvető elvei közé tartozik, de tisztán ezekre alapozni, mint ahogy a burzsoá hadvezérek teszik, kalandorság, amely feltétlenül a bukáshoz vezet.

Ha az állandóan és ideiglenesen ható tényezők viszonyát és a háború kézműipari és gépi korszakának jellemzőit összehasonlítjuk, megállapíthatjuk, hogy az állandóan ható tényezők törvénye döntötte el mindig a háborúk sorsát. A kézműipari korszakban azonban az ideiglenesen ható tényezők jelentősége nagyobb volt s az állandóan ható tényezők döntő szerepe főleg a gépi korszakban domborodott ki.

Most az alábbiakban vizsgáljuk meg a sztálini hadművészet fejlesztését:

A hadművészet a haditudománynak azon ága, amelyik a tisztán katonai jellegű kérdésekkel foglalkozik. Ilyenek a fegyveres erők megszervezésével, felszerelésével, harcra való előkészítésével, harcban való alkalmazásával kapcsolatos problémák.

A burzsoá haditudomány ezeket a kérdéseket a politikai, gazdasági, társadalmi, erkölcsi tényezők figyelembevételével tárgyalja; az egyéb tényezőket teljesen elhanyagolja s így végeredményben a haditudományt a hadművészet szűkebb keretei közé szorítja, sőt azzal teljesen azonosítja.

A hadművészet részei a hadászat, a hadműveleti művészet és a harcászat.

A hadászat az állam politikai célkitűzéseinek megfelelően szervezi meg, készíti elő az egész állam összes fegyveres erejének harcát a végső győzelem érdekében.

A hadműveleti művészet a hadászati cél elérésére szervezi meg, készíti elő és vezeti a hadsereg- és fronttípusú hadműveleti egységek harcát. A hadműveleti művészet a hadművészetnek teljesen új, önállósága, melyet a sztálini haditudomány dolgozott ki az 1918–20-as polgárháború tapasztalatai alapján.

A polgárháború, de már az első imperialista világháború is beigazolta, hogy a korszerű háborúban vannak olyan harcselekmények, melyek túlnőnek a harcászat keretein, de még nem érik el a hadászatot. Ezért

volt szükség nagyobb hadműveleti egységek (hadsereg, front, hadsereg-csoport) megszervezésére és a hadműveleti művészet önállóságának megeremtésére. Hadműveleti egységek szervezését az imperialista államok is végrehajtották, de a hadműveleti vezetés művészetének kérdéseit kidolgozni nem tudták.

A harcászat a hadászatnak és közvetlenül a hadműveleti művészetnek van alárendelve. Ezek célkitűzéseinek megfelelően szervezi meg, készíti elő és vezeti az alegységek, csapatok és magasabb egységek harcát. A szovjet harcászat egyik legdöntőbb tulajdonsága, amely a sablonos burzsoá harcászattól megkülönbözteti, a rugalmasság, a szabályzatok paragrafusainak alkotó alkalmazása.

A katonai elméletek legszigorúbb kritikusa a háború. A sztálini haditudomány kiálta ezt a próbát és az egész világ előtt bebizonyította, hogy a burzsoá haditudomány ideje lejárt, végleg csődöt mondott és semmi sem menti meg a végső pusztulástól.